

Píše Kateřina Smyčková

(E*forum, 05. 08. 2021)

Pokud bychom chtěli publikaci ***Knižní kultura českého středověku*** charakterizovat jediným slovem, bezpochyby by to byl atribut „reprezentativní“. Rozměrná a rozsáhlá kniha na křídovém papíře, na každé dvojstraně přinejmenším jedna barevná ilustrace, a samozřejmě široké téma rozkročené přes mnoho staletí. Podrobnější pohled ukazuje, že monumentalitu můžeme hledat i v množství jmen a děl, v přehršli zpracovaného materiálu. Třebaže to zdaleka není ojedinělý počín na poli bádání o knižní kultuře, představuje jistě počín nepřehlédnutelný. Zůstává ale otázkou, nakolik za svou nepřehlédnutelnost vděčí pouze reprezentativnosti.

Sami autoři hned v úvodu připomínají podobnou monografii, nazvanou *Česká kniha v proměnách staletí* (Mirjam Bohatcová a kol., 1990). Podle nich nastal čas nahradit tuto knihu knihou novou, která by přinesla nové přístupy a zohlednila nové poznatky. Kromě řady menších a specializovanějších publikací se nabízí paralela ještě se dvěma encyklopedickými díly, *Encyklopedií knihy* Petra Voita (2006) a její podstatně rozšířenou on-line verzí *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*. Není sice vhodné srovnávat výkladovou publikaci s encyklopedií, v tomto případě však lze sledovat obdobné tíhnutí ke kumulování informací, obdobné opojení materiálem.

Vyjdeme-li z jednoduchého porovnání s knihou M. Bohatcové a kolektivu, ukazuje se *Knižní kultura českého středověku* jako jednoznačně podrobnější a zacílená na odbornou veřejnost, méně pak na popularizaci knižní kultury. *Česká kniha v proměnách staletí* obsáhla totiž dlouhé období od počátků české knihy až do roku 1949; autoři nové publikace končí přibližně rokem 1500: **Michal Dragoun** popisuje dobu přemyslovskou a lucemburskou, **Jindřich Marek** dobu husitskou a období vlády Jiřího z Poděbrad, **Kamil Boldan** etapu jagellonskou. Věnují se tedy jak knize rukopisné, tak i počátkům knihtisku. Tyto chronologické kapitoly uzavírá souhrnné pojednání **Milady Studničkové** o iluminovaných rukopisech. M. Bohatcová a její kolegové zjevně také směřovali svůj výklad ke čtenáři méně obeznamenému s procesem vzniku knihy a jejími dějinami; jejich texty jsou odlehčenější, více popularizující, čtivější. Autorskému kolektivu Dragoun / Marek / Boldan / Studničková zase nelze upřít minuciózní zpracování zvoleného tématu. Jen těžko si lze představit, že by podobným způsobem mohly být popsány dějiny knižní kultury také po roce 1500. V případě značně rozsáhlejší raněnovověké knižní produkce by totiž autoři museli upustit od kumulativního způsobu výkladu, stanovit si pravidla redukce materiálu a především více zobecňovat.

Potřeba nových přístupů k dějinám knihy, zmíněná v úvodu, je v publikaci údajně

naplněna zohledněním myšlenek Marshalla McLuhana nebo třeba nového materialismu (s. 7–8). Škoda jen, že McLuhanovo jméno padne pouze v úvodu a nikdy více (chybí dokonce i v seznamu literatury), že medialita knihy je přebita její materialitou. Nadto není zcela zjevné, zda má tato materialita skutečně co do činění s novým materialismem. Značná část výkladového textu se totiž neliší od starších knihovědných studií: je prostým výčtem knih, které v dané době vznikly, s minimálním přesahem k obecnějším otázkám. Obávám se, že -ismus slouží leckde jen jako zástěrka knihovnické záliby v hromadění a popisování materiálu. Kniha tak mnohdy připomíná více encyklopedii než výkladovou publikaci. Pokud by byl jejím autorem literární historik, dala by se jeho metoda bez sebemenšího zaváhání nazvat filologií, onou filologií, která nahrazuje text řetězením jmen, děl a dat. Pravda, každý obor má svá specifika a není spravedlivé posuzovat (a odsuzovat) knihovědné dílo literárněhistorickými měřítky.

Středověká literatura skutečně nepatří mezi stěžejní témata této knihy. Pozornost je věnována spíše technickým a sociálním aspektům knižní kultury, knihovnám a dalším institucím, tvůrcům a zadavatelům knižních památek. A to nejenom v textu samotném, ale i v bohatém obrazovém doprovodu; setkáme se v něm jak s typickými ukázkami iluminovaných rukopisů či zajímavých tisků, tak i s ilustracemi zachycujícími technické aspekty knihy a proces jejího vzniku.

Přesto je tato publikace pro literárního historika v lecčems obohacující, neboť jej nutí překročit hranice vlastního oboru a uvažovat o známých obdobích a textech v neočekávaných souvislostech. Třeba o husitství, které podle autorů tvoří jeden z mezníků v dějinách knižní kultury, a to nikoli vzhledem k proměně charakteru literární tvorby, ale spíše z důvodů historických a společenských. K logickým, ale málo zmiňovaným důsledkům husitského hnutí totiž patřila i opožděná modernizace knihy (s. 222), kterou lze pocítit ještě dlouhou dobu po utichnutí husitských válek. Třeba i tato skutečnost může literární historii pomoci pochopit, v čem byla česká literatura první poloviny 15. století specifická.

Nebo lze dále zmínit výklad o počátcích knihtisku, který ukazuje zajímavé vztahy mezi jazykem písemných památek, jejich publikem a upřednostňováním tištěného či rukopisného média. Přibližně polovina bohemikálních inkunábulí byla vydána v češtině; tiskaři dávali zpočátku přednost latině, a to s ohledem na publikum – latinské tisky zaručovaly jistější odbyt, byly sázkou na jistotu (s. 158, 174–175). Mnohá z kanonických děl české literatury, která vznikla na přelomu 15. a 16. století, se tudíž šířila po dlouhou dobu v rukopisné podobě, naopak latinské tisky z této doby dnes zná jen málokdo. Můžeme se jen dohadovat, jak široký okruh čtenářů v této době obě média zasáhla a nakolik věrohodné jsou tedy naše představy o tehdejší písemnictví, nakolik jsou naše literární dějiny konstruktem. Psát zemsky, nikoli jazykově orientované dějiny, neupřednostňovat češtinu před jinými zemskými jazyky (a naopak), to je v bohemikální literární historii dosud stěžejní dosažitelná meta. Může proto pro ni být inspirativní, s jakou samozřejmostí reflektují příbuzné obory latinské i německé písemnictví.

Také v této publikaci je pozornost věnována jak knihám českým, tak latinským a německým. Stranou však zůstala knižní produkce hebrejská a kupodivu i staroslověnská. Autoři vysvětlují, že se zaměřili jen na „latinský kulturní okruh“ (s. 7). Staroslověnské písemnictví zjevně považují za uzavřenou epochu, která na vývoj knižní kultury v Čechách a na Moravě neměla vliv. Staroslověnské období připomínají jen několika větami v úvodu a jejich výklad začíná v podstatě až latinskými knihami z 10. a 11. století, které sice vznikly v zahraničí, byly však v bohemikálním prostředí užívány. Pravda, z nejstarších staroslověnských rukopisů se dodnes dochovalo pouze několik fragmentů, těžko hodnotit, zda jsou z pohledu knihovědy důležité, či nikoliv. V tomto případě ale není na místě upínat se výhradně na materiál; jiné přístupy naopak považují staroslověnskou epochu za důležitou pro rozvoj českého středověkého písemnictví, byť stavějí do značné míry na dohadách. Kromě toho zde čtenář nenalezne jediný odkaz na sekundární literaturu, což je značně zarážející vzhledem k bibliografické důkladnosti ostatního textu – přinejmenším by bylo na místě uvést alespoň novější monografii Radoslava Večerky *Staroslověnská etapa českého písemnictví* (2010).

Pomineme-li staroslověnské období, silnou stránkou knihy je právě množství shromážděné sekundární literatury, a to převážně novější (tedy publikované po vydání knihy M. Bohatcové a kolektivu). Středověká knižní kultura tak – pro literárního historika dost překvapivě – vzbuzuje dojem tématu velmi dobře probádaného, podloženého četnými soupisy pramenů, studiemi i monografiemi. Proto je možná škoda, že autoři tohoto potenciálu nevyužili k většímu zobecnění a teoretickému přesahu svého výkladu. Jako přehledová práce zaujímá ovšem tato publikace významné místo ve svém oboru i za jeho hranicemi. Nelze tedy než neskončit obligátní otázkou: zůstane u této knihy, nebo se časem dočkáme i dějin knižní kultury raného novověku?

Michal Dragoun / Jindřich Marek / Kamil Boldan / Milada Studničková: *Knižní kultura českého středověku*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2020, 400 s.

www.ipsl.cz